

Bütün esmâ-i hüsnanın ifade ettiği manalar ile bütün sıfat-ı kemaliyeye, lafza-i celal olan Allah bil’iltizam delalet eder.

İ’lem eyyühe’l-aziz! Bütün esma-i hüsnanın ifade ettiği manalar ile bütün sıfat-ı kemaliyeye, lafza-i Celal olan “Allah” bi’l-iltizam delâlet eder. Sair ism-i haslar yalnız müsemmalarına delâlet eder. Sıfatlara delâletleri yoktur. Çünkü sıfatlar, müsemmalarına cüz olmadığı gibi aralarında lüzum-u beyyin de yoktur. Bu itibarla ne tazammunen ve ne iltizamen sıfatlara delâletleri yoktur.

Amma lafza-i Celal bi’l-mutabakat Zat-ı Akdes’e delâlet eder. Zat-ı Akdes ile sıfat-ı kemaliye arasında lüzum-u beyyin olduğundan sıfatlara da bi’l-iltizam delâlet eder.

Ve keza uluhiyet unvanı sıfat-ı kemaliyeyi istilzam etmesi, ism-i has olan “Allah”ın da o sıfatı istilzam ettiğini istilzam ediyor.

Ve keza “Allah” kelimesi de nefiyden sonra sıfatlar ile beraber düşünülür. Binaenaleyh “Lâ ilahe illallah” kelâmı, esma-i hüsnanın adedince kelâmları tazammun ediyor. Bu itibarla, şu kelime-i tevhid kelâmı, delâlet ettiği sıfatlar itibarıyla bir kelâm iken bin kelâm oluyor. “Lâ Hâlık illallah” “Lâ Fâtıra, Lâ Râzık, Lâ Kayyume illallah” gibi... Binaenaleyh terakki etmiş olan zâkir bir zat, bu kelâmı söylerken içindeki binlerce kelâmları söylemiş oluyor.

İ’lem eyyühe’l-aziz! Bütün esma-i hüsnanın ifade ettiği manalar ile bütün sıfat-ı kemaliyeye lafza-i Celal olan “Allah” bi’l-iltizam delâlet eder.

İlk önce **“bil’iltizam delalet”** kavramını açalım:

Delalet: Zihnin bir şey hakkındaki bilgiden, başka bir şeyin bilgisine ulaşması anlamına gelen mantık ve fıkıh terimidir. Delaletin üç çeşidi vardır. Bunlar: Mutabakat, tazammun ve iltizamdır.

Üstad burada **mantık ilmini** konuşturur. **Üç delalet vardır:**

Bil-mutabakat: Kelimenin doğrudan gösterdiği şey. “Ev” → duvar + tavan + mesken olma

Bil-tazammun: İçinde parça olarak bulunan şey. · “Ev” → duvar, “Ev” → tavan

Bil-iltizam: Zorunlu olarak gerektirdiği şey. “Ev” → Usta; bir yapana ihtiyaç vardır

Bil-mutabakat: “Bu nedir?” **Bil-tazammun:** “Bunun içinde ne var?” **Bil-iltizam:** “Bu varsa, ne olmak zorundadır?”

“Kitap’ lafzının bütün kitaplara delâleti bil-mutâbakat, bu kitaplardan birine—meselâ bir sayfaya—delâleti bil-tazammun, ‘müellif’e delâleti ise bil-iltizâmdır. Çünkü kitap, tanımı gereği müellifi ihtiva etmez; fakat kitap fikri, aklen yazarı olmadan düşünülemez.”

‘Sanat’ lafzının bütün sanatlı eserlere delâleti bil-mutâbakat, bu eserlerden birine—meselâ bir kitaba—delâleti bil-tazammun, ‘sâni’e delâleti ise bil-iltizâmdır. Çünkü ‘sanat’ lafzı ‘sâni’ manasını mahiyetinde taşımaz; fakat sanatın varlığı, aklen ve zarureten bir sanatkârı gerektirir.”

‘Rızık’ lafzının bütün rızık nev’ilerine delâleti bil-mutâbakat, bu rızıklardan bir ferde—meselâ ekmeğe—delâleti bil-tazammun, ‘Râzık’a delâleti ise bil-iltizâmdır. Çünkü ‘rızık’ lafzı mahiyeti itibariyle ‘Râzık’ manasını ihtiva etmez; ancak rızık fikri, aklen ve zarureten bir rızık vereni gerektirir.”

‘Sûret’ lafzının bütün şekil ve biçimlere delâleti bil-mutâbakat, bu şekillerden bir ferde—meselâ insan sûretine—delâleti bil-tazammun, ‘Musavvir’e delâleti ise bil-iltizâmdır. Çünkü ‘sûret’ lafzı, mahiyeti itibariyle ‘Musavvir’ manasını ihtiva etmez; ancak sûret fikri, aklen ve zarureten bir sûret vereni gerektirir.”

“Allah” lafza-i celali, iki büyük hakikate **bil’iltizam** delalet eder:

Birincisi: Bütün **esmâ-i hüsnânın ifade ettiği manalara.** Yani “Allah” denildiğinde; Rahmân’dır, Rahîm’dır, Melik’tir, Alîm’dır, Kadîr’dır, Hakîm’dır... gibi bütün güzel isimlerin mânâları, lafzın içinde parça olarak bulunmasa da, **aklen ve zarureten zihne intikal eder.**

İkincisi: Bütün **Sifât-ı Kemâliyye.** Yani “Allah” denildiğinde; Vücûd, Kıdem, Bekâ, Vahdâniyet, Kıyâm bi-nefsihî, Muhâlefetün li’l-havâdis gibi zâtî sıfatlar ile; Hayat, İlim, İrade, Kudret, Sem’, Basar, Kelâm ve Tekvîn gibi sübûtî sıfatlar, **zatın kemâlinin zarurî levâzımı olarak** birlikte hatıra gelir.

Çünkü “Allah” ismi, bir file veya bir sığata değil; **doğrudan Zât-ı Akdes’e vaz’ edilmiştir.**

Zât-ı İlâhî ile bu esmâ ve sıfatlar arasında **lüzûm-u beyyin** vardır. Yani bu sıfatlar olmadan “Allah” tasavvur edilemez.

Nasıl ki **“Güneş”** denildiğinde; ışığı olan, sıcaklığı olan, yedi rengi cami, Dünya’dan yaklaşık bir milyon üç yüz bin kat büyük, kendi etrafına ve etrafındakilere ışık ve hayat veren bir gök cismi akla gelir...

Bu sıfatların her biri, “Güneş” olmanın **zarurî levâzımıdır**. Bu vasıflardan birini dahi taşımayan bir cisme “Güneş” denilemez. Çünkü mantıkta **kaide-i mukarreredir: “Bir şey sabit olsa, levâzımıyla sabit olur.”** Yani bir hakikat sabit olunca, onu tamamlayan ve ondan ayrılmayan bütün vasıflar da beraberce sabit olur.

“Allah” ismini kabul etmek; yalnız bir lafzı kabul etmek değil, o ismin gerektirdiği **bütün esmâ-i hüsnâyı ve bütün sıfât-ı kemâliyeyi** birlikte kabul etmektir. Nasıl “Güneş” deyip ışığını inkâr etmek mümkün değilse; “Allah” deyip ilmini, kudretini, rahmetini, ezeliyetini ve birliğini inkâr etmek de **aklen muhaldir**. İşte bu sebeple Üstad der ki: **“Allah lafzı, esmâya ve sıfâta bil’iltizam delalet eder.”**

Sair ism-i haslar yalnız müsemmalarına delâlet eder. Sıfatlara delâletleri yoktur.

Bu cümlede geçen **“sair ism-i haslar”** ifadesiyle, **“Allah” ism-i şerifi dışındaki bütün esmâ-i hüsnâ** kastedilmiştir. Yani Rahîm, Vehhâb, Alîm, Hakîm gibi diğer bütün isimler bu kapsama girer.

“Sıfatlara delaletleri yoktur” demek ise şudur: Bu isimler, **sıfât-ı kemâliyeyi zarurî olarak gerektirmez**, yani onları **istilzam etmez**.

Kerim ismi, “çokça nimet veren ve ikramda bulunan” manasına gelir. Bu isim, sadece **Kerim olan zata** delalet eder. Ancak bu delalet, zatın **bütün sıfât-ı kemâliye ile muttasıf olduğunu zorunlu kılmaz**.

Meselâ: **Kerim** olanın **illâ ki bâkî** olması gerekmez. **Kıyâm bi-nefsihî** sıfatına sahip olması şart değildir. **Muhâlefetün li’l-havâdis** ile muttasıf olması da zarurî değildir.

Çünkü bu sıfatlara sahip olmadan da, mahlûkat içinde bir kimse **Kerim** olabilir. Demek ki **Kerim** ismi, **doğrudan Zât-ı Akdes’e işaret etmediği için**, Zât-ı Akdes’in zarurî levâzımı olan sıfât-ı kemâliyeye delalet etmez.

Aynı durum **Hafiz** ismi için de geçerlidir. **Hafiz**, “koruyan muhafaza eden” demektir ve sadece muhafaza **eden zata** delalet eder. Fakat:

- **Hafiz** olanın **vâhid** olması gerekmez; şeriki olan biri de hafiz olabilir.
- **Hafiz** olanın **bâkî** olması gerekmez; fânî bir varlık da koruyabilir.
- Diğer sıfât-ı kemâliye için de aynı durum söz konusudur.

Dolayısıyla **Hafiz** ismi, **doğrudan Zât-ı Akdes'i hatıra getirmediği** için, Zât-ı Akdes'in istilzam ettiği sıfât-ı kemâliyeye de delalet etmez.

Yani tüm isimler **ism-i alem değildir** ve doğrudan Zât-ı Akdes'i göstermez.

Hatta bu sırdandır ki: İmana girmek kelime-i şهادet ile mümkündür; kelime-i şهادet de ancak "Allah" ismi ile kabul olunur.

Mesela bir gayrimüslim Müslüman olmak için **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** yerine **أَشْهَدُ أَنْ** dese veya **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا الْمَلِكُ** dese İslam'a girmiş olmaz. Çünkü "Allah" ismi, bütün sıfat-ı kemaliyeye muttasıf ve bütün esmâ-i hüsnâ ile müsemma olan Zât-ı Akdes'e işaret eden bir ism-i alemdir. İsm-i alemde ortaklık manasını düşünmek mümkün değildir. Bunun için Allah isminde hakiki bir tevhid vardır. Diğer isimler ise sıfat-ı kemaliyeyi ve esmâ-i hüsnâyı istilzam etmezler. Bu sebeple de onlarda tam ve ihatalı bir tevhid olmadığı için de onlar ile iman kabul edilmez.

Çünkü sıfatlar, müsemmalarına cüz olmadığı gibi aralarında lüzum-u beyyin de yoktur.

Lüzum-u beyyin, bir şey düşünüldüğünde onunla birlikte **zorunlu olarak** hatıra gelen, ondan **ayrılması aklen mümkün olmayan** manadır. **Yazı, harfsiz olmaz. Üçgen, üç kenarsız olmaz. Sağırılığın lazımı işitmemektir. Dilsizliğin lazımı konuşamamaktır.**

Sıfat-ı kemâliye, bu isimlerin müsemmâsının (işaret ettiği mananın) bir parçası değildir ve bu isimlerle sıfat-ı kemâliye arasında **zorunlu bir bağ (lüzum-u beyyin)** yoktur. Yani bir kimseye bu isimlerle isim verilmiş olması, onun mutlaka bütün kemal sıfatlarına sahip olmasını gerektirmez.

Başka bir ifadeyle; **kemalî sıfatlara sahip olunmadan da**, bu isimlerin müsemmâsı olunabilir. Bu yüzden diğer isimler, sıfat-ı kemâliyeyi ne zorunlu kılar ne de kendiliğinden hatıra getirir.

Diğer esmâ-i hüsnâ ise Zât'a değil, bir fiil veya bir vasfa işaret eder. Bu isimlerle müsemma olmak, sıfat-ı kemâliyeye sahip olmayı zorunlu kılmaz. "Çünkü sıfatlar müsemmalarına cüz olmadığı gibi, aralarında lüzum-u beyyin de yoktur."

Bu itibarla ne tazammunen ve ne iltizamen sıfatlara delâletleri yoktur.

Delaletin üç çeşidi var demiştik. Bunlar: Mutabakat, tazammun ve iltizamdı.

Allah ism-i şerifi dışındaki has isimler ne tazammunen ne de iltizamen sıfat-ı kemaliyeye delalet etmez.

Tazammunen delâlet etmemeleri ne demektir?

Tazammun, bir lafzın manasının **bir parçasına** delâlet etmesidir.

Diğer ilahî isimlerde: Sıfat-ı kemâliye, o ismin **müsemmasının bir parçası değildir**. Yani o isim, manasının içinde sıfat-ı kemaliyeden bir kısmı **taşımaz**.

Meselâ: **Rahîm** ismi merhameti bildirir; fakat bu ismin manasının içinde **beka, vahdaniyet, kıyâm bi-nefsihî** gibi sıfatlar parça olarak bulunmaz.

Bu sebeple: Diğer isimler, **tazammun yoluyla** sıfat-ı kemâliyeye delâlet etmez.

İltizamen delâlet etmemeleri ne demektir?

İltizam, bir lafzın manasının, başka bir manayı **zorunlu olarak gerektirmesidir**.

Diğer isimlerde: O isimle müsemma olmak, sıfat-ı kemâliyeye sahip olmayı **aklen zorunlu kılmaz**. Zihin, bu isimlerden hareketle sıfat-ı kemâliyeye **kendiliğinden intikal etmez**.

Meselâ: **Vehhâb** denildiğinde, “bâkîdir, vâhiddir, mahlûkata benzemez” gibi sıfatlar **zorunlu olarak** akla gelmez. Çünkü bu isimler, **doğrudan Zât-ı Akdes’e işaret etmez**, bir fiil veya vasfı bildirir. Bu sebeple: Diğer isimler, **iltizam yoluyla** da sıfat-ı kemâliyeye delâlet etmez.

Amma lafza-i Celal bi'l-mutabakat Zat-ı Akdes'e delâlet eder. Zat-ı Akdes ile sıfât-ı kemaliye arasında lüzum-u beyyin olduğundan sıfatlara da bi'l-iltizam delâlet eder.

Zât-ı Akdes ile sıfat-ı kemâliye arasında lüzum-u beyyin vardır. Yani Allah tasavvur edildiğinde; ilim, kudret, irade, hayat gibi kemal sıfatlar olmadan bir Zât düşünülmesi aklen muhaldir. Bu sebeple **“Allah” lafza-i celali**, doğrudan **Zât-ı Akdes'e** işaret eden bir **ism-i âlem** olduğu için, Zât'ın zarurî levâzımı olan **bütün sıfat-ı kemâliyeye bi'l-iltizam delalet eder**.

Ve keza uluhiyet unvanı sıfât-ı kemâliyeyi istilzam etmesi, ism-i has olan “Allah”ın da o sıfâtı istilzam ettiğini istilzam ediyor.

Ulûhiyet unvanı, sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirir. “Allah” ismi de ulûhiyeti ifade eden özel bir isim olduğuna göre, o da bu sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirir.

Demek ki **ulûhiyet, ilim, kudret, irade, hayat gibi sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak ister.**

“İstilzam eder” ne demek? İstilzam, “olmazsa olmaz şekilde gerektirmek” demektir.

Yani: Ulûhiyet varsa → sıfât-ı kemâliye vardır. Sıfât-ı kemâliye yoksa → ulûhiyet de yoktur.

Allah” ismi bu işin neresinde?

“Allah” herhangi bir sıfat ismi değildir, herhangi bir fiil ismi değildir, **ulûhiyeti ifade eden ism-i has ve ism-i âlemdir.** Yani: “Allah” demek, **“ilah olan Zât”** demektir.

Ulûhiyet, sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirdiği için; ulûhiyeti ifade eden ism-i has olan “Allah” da bu sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirir.

Ve keza “Allah” kelimesi de nefiyden sonra sıfatlar ile beraber düşünülür.

Buradaki nefiy, kelime-i tevhiddeki nefiydir. “Allah” kelimesi, ‘lâ ilâhe’ ile yapılan nefyin ardından, sıfatlar birlikte düşünülerek anlaşılır.

Nefiyden sonra gelir. Kelime-i Tevhid’in yapısı şudur: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
ilah yoktur — ancak Allah vardır.

Burada iki aşama vardır: **Nefiy (reddetme):** *Lâ ilâhe* → ilahlık iddiasındaki **her şeyi reddeder. İspat (kabul):** *İllallah* → **yalnız Allah’ı kabul eder**

Nefiy neyi temizler? “Lâ ilâhe” denildiğinde:

ilimsiz, kudretsiz, iradesiz, sınırlı, aciz bütün sözde ilahlar **zihinden silinir.**

Yani nefiy, zihni **eksik sıfatlı ilah tasavvurlarından arındırır. “Allah” ismi bu zemine gelir** Nefiyden sonra gelen **“Allah”**: sıradan bir isim gibi anlaşılmaz, **kemal sıfatlarla birlikte düşünülür.**

Çünkü: Nefiyden sonra “ilah” olarak kalan tek varlık, **mutlak ilim, mutlak kudret, mutlak irade sahibi** olmak zorundadır. Böylece zihin, “Allah” ismini: Alîm, Kadîr, Hakîm, Rahmân, Kayyûm gibi sıfatlarla **birlikte** tasavvur eder.

“Allah” ismi, ‘lâ ilâhe’ ile yapılan nefyin ardından söylendiği için; zihin onu eksik tasavvurlardan arınmış, bütün kemal sıfatlarıyla birlikte düşünür.

Binaenaleyh “Lâ ilahe illallah” kelâmı, esma-i hüsnanın adedince kelâmları tazammun ediyor.

“Lâ ilâhe illallah” sözü, Allah’ın güzel isimleri sayısınca mânâyı ve hükmü içinde taşır.

Nefiyden sonra yalnız **Allah** kalır. Ulûhiyet, sıfât-ı kemâliyeyi ister. Allah ismi de Zât-ı Akdes’e işaret eder. Zât-ı Akdes ile sıfât-ı kemâliye arasında **lüzûm-u beyyin** vardır

Bu sebeple: “Allah” denildiğinde, bütün esmâ-i hüsnânın mânâları **zarurî olarak zihne gelir.**

Bu itibarla, şu kelime-i tevhid kelâmı, delâlet ettiği sıfatlar itibarıyla bir kelâm iken bin kelâm oluyor. “Lâ Hâlîka illallah” “Lâ Fâtıra, Lâ Râzıka, Lâ Kayyume illallah” gibi... Binaenaleyh terakki etmiş olan zâkir bir zat, bu kelâmı söylerken içindeki binlerce kelâmları söylemiş oluyor.

Esmâ-i hüsnâ adedince kelâm nasıl olur? Ulûhiyet, sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirdiği için; ulûhiyeti ifade eden ism-i has olan “Allah” da bu sıfât-ı kemâliyeyi zorunlu olarak gerektirir.

Bu cihetle denilmiştir ki **“Allah” isminin mânâsında bir câmiyet, bir toplayıcılık vardır. Diğer isimlerde bu yoktur. Diğer isimler yalnız bir mânâyı işaret ederler. Meselâ “Hâdî” ismi sadece “hidayet veren” mânâsındadır; “Hâlîk” ismi ise sadece “yaratıcı” mânâsındadır. Fakat “Allah” ismi, bunlardaki ve diğer isimlerdeki mânâların hepsini toplu bir şekilde ifade eder.**

Ve ayrıca bu sırdan dolayı “Allah” ismi, Esmâü’l-Hüsnâ içinde asıl; diğer isimler ise bu isme izafe edilmiştir. Meselâ “Şâfî, Allah’ın bir ismidir.” denilir; ama “Allah, Şâfî’nin bir ismidir.” denilmez. Yine “Rahmân, Allah’ın bir ismidir.” denilir; ancak “Allah, Rahmân’ın bir ismidir.” denilmez. Bunun içindir ki bu mânâdaki topluluğu düşünerek *lâ ilâhe illallah* diyen

bir kimse, Cenâb-ı Hakk'ı bütün isim ve sıfatlarıyla zikretmiş olur:

Lâ Hâlîka illallah, Lâ Râzıka illallah, Lâ Rahmâne illallah, Lâ Hakîme illallah, Lâ Kayyûme illallah, Lâ Alîme illallah ve diğer bütün esmâ-i hüsnâ...

“Lâ ilâhe illallah”, lafızca tek bir kelime olmakla beraber; mânâ itibariyle Allah'ın bütün güzel isimleri sayısınca nefy ve ispatı içinde barındıran kapsamlı bir tevhid kelâmıdır.

İşte Efendimiz (s.a.v.)'in **“Efdalü'z-zikri lâ ilâhe illallah”** yani “Zikrin en faziletlisi ‘lâ ilâhe illallah’ zikridir.” (Tirmizî, Daavât 9) buyurması bu cihettendir. Zira bu öyle bir zikirdir ki içinde esmâ-i ilâhiyye adedince tevhidler vardır.